

BIZANTINOLOGIE

Gheorghiță STROE-VLAD

TEZAUZ MUZICAL ROMÂNESC DIN MUNTELE ATHOS

Cultura bizantină reprezintă un liant între cultura Orientului și cea a Occidentului, precum și între spiritualitatea elină și cea modernă.

Continuitatea acestei culturi este asigurată și după căderea Imperiului Bizantin (1453), prin dezvoltarea unor „centre de lumină” la Muntele Athos, în țările slave și în cele române.

O contribuție majoră la menținerea unității culturii bizantine se concretizează prin disponibilitatea Principatelor Române, „în calitatea noastră privilegiată de a fi rămas singurul popor cu formații de stat autonome”¹, de a sprijini material Patriarhia de la Constantinopol, precum și mănăstirile de la Muntele Athos.

Muzica bizantină reprezintă o componentă fundamentală a culturii și spiritualității ortodoxe, fiind expresia unei activități cultice de peste un mileniu. Sistemul de notație a muzicii bizantine, diferit de cel occidental, a avut o evoluție care presupune amplificări și simplificări

---

¹ Virgil Cândea – *Postfață*, în: Nicolae Iorga – *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 256.

semiotice, care au contribuit la exprimarea cât mai veridică, prin melodia notată, a mesajului religios.

O bună parte din muzica bizantină este scrisă în *notație cucuzeliană*, care se păstrează până la începutul secolului al XIX-lea. Acest tip de notație are o importanță deosebită pentru muzica românească de cult, deoarece unele dintre documentele muzicale bizantine scrise de către români sunt caligrafiate astfel, folosind limba greacă sau română. Manuscrisele în *notație cucuzeliană*, răspândite în mănăstirile din Țările Române precum și la Muntele Athos, confirmă continuarea muzicii bizantine în această parte a lumii, practică atât de interpreții locali de talia lui Evstatie și Antonie de la Putna, Iovașcu Vlahu, Filothei sin Agăi Jipei, Mihalache Moldovlahu, Naum Râmniceanu, Duma Brașoveanu, Iosif și Visarion de la Neamț.¹

Prin Edictul de la 1814 dat de Patriarhia din Constantinopol se are în vedere sistematizarea muzicii bizantine, în sensul simplificării notației acesteia, ajunsă în faza de a nu mai fi descifrată. *Reforma* preconizată la Constantinopol, de către Hrisant, Grigore Levitul și Hurmuz Hartofilax a fost adoptată imediat și la București, ceea ce dovedește necesitatea acestui demers.

Pentru spațiul românesc, *reforma hrisantică* nu înseamnă numai simplificarea notației vechilor cântări bisericești ci și desăvârșirea procesului de *românire* a muzicii bizantine, în sensul apropierei melosului de sufletul și simțirea omului din popor. Ieromonahul Macarie și Anton Pann, sunt personalitățile care au sincronizat reformarea muzicii bizantine cu procesul de *românire* evințat de apariția lucrării lui Filothei sin Agăi Jipei, *Psaltichia rumânească* (1713). Începând cu cel de-al treilea deceniu al secolului

---

¹ Vasile Vasile – *Istoria muzicii bizantine*, vol. I, Editura Interprint, București, 1997, p. 179.

al XIX-lea și până în zilele noastre, manuscrisele și tipăriturile muzicale bizantine sunt scrise în *notație hrisantică*.

După descrierea generală a manuscriselor muzicale din Athos, realizată de către cercetătorul grec Gregorios Sthatis, lucrarea *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, datorată cercetătorului Vasile Vasile, apreciată recent cu Premiul Academiei Române, constituie o prezentare specializată, urmărind contribuția românească la dezvoltarea și diversificarea expresivității muzicii bizantine. Ea focalizează atenția pe manuscrisele realizate de către psalți români, în limbile greacă și română, exprimând necesitatea cercetării patrimoniului spiritual athonit din perspectivă muzicologică, bibliotecile comunităților monahale păstrând **„documente muzicale excepționale de la cele în notație ecfonetică până la cele realizate în secolul trecut(s. a.)”**¹.

Cercetătorul Gregorios Sthatis apelează la un intermediar pentru descifrarea textelor scrise cu litere chirilice, pe când autorul volumului *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, studiază direct textele în limba română, notate în alfabetul chirilic, modalitate de scriere a marilor cronicari români. Dacă cercetătorului grec nu i se poate reproșa faptul de a prezenta anumite manuscrise din perspectivă pan-elenă, pentru codicograful român problema comportă anumite nuanțări cu privire la descrierea documentelor din perspectiva apartenenței naționale, aspect care nu se impunea în epoca respectivă (Evstatie de la Putna).

Noul catalog cuprinde inventarierea, după ultimile norme codicologice, a unor **„manuscrise în bună parte necunoscute**

---

¹ Vasile Vasile – *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol I, p. XX

cercetării muzicologice românești(s. a.)”¹, descoperirea unor psalți și copiiți necunoscuți cercetării muzicologice românești: Gherontie Monahul, Macarie Lăcanul, Iacov Protopsaltul, Ignatie Ierodiaconul și alții, semnalarea unor autori sau caligrafi români, care au scris în limba greacă, între care am aminti pe Iovașcu Vlahul, Balasie Preotul și pe Gherman Neon Patron, personalități cu o puternică implicare în cultura românească. Volumul *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos* contribuie, de asemenea, la depășirea stadiului de considerare a unor manuscrise în limba română ca având origine slavonă, numai pentru că erau scrise cu litere chirilice.

În evoluția muzicii bizantine pe teritoriul țării noastre, reprezentantul care realizează tranziția spre cântarea în limba română este Filothei sin Agăi Jipei, fapt care este dovedit de existența unui manuscris aflat la Muntele Athos și Mihalache Moldovlahul, al cărui manuscris – primul *Anastasimatar* românesc, cu notație muzicală cucuzeliană - se găsește la Muntele Sfânt, în mănăstirea Marea Lavră.

Lăcașele de cult din Muntele Athos ascund între valorile lor documente de o inestimabilă importanță istorică și culturală, iar cercetarea lor amănunțită poate da o nouă perspectivă asupra evoluției spiritualității românești exprimată în limba greacă bisericească și română.

Schitul Prodromul – ctitorie a călugărilor moldoveni – se remarcă între lăcașurile de cult athonite prin „potențialul spiritual, duhovnicesc și cărturăresc, dispunând de o bibliotecă ce depășește cu mult 6000 de unități, printre ele numărându-se cărți rare din trecutul cultural românesc, dar și **tipărituri muzicale românești și grecești și**

---

¹ *Idem*, p. XXIII

mai ales manuscrise muzicale (s. a.)”.¹ Aici a desfășurat o bogată activitate didactică Nectarie Schimonahul, cel care a călăuzit drumul multora dintre psalții preocupați de alcătuirea, interpretarea și scrierea cântărilor bizantine în mai multe limbi: română, greacă, bulgară, sârbă etc. Între documentele păstrate la schitul Prodromul se află copia *Psaltichiei rumânești* aparținând lui Filothei sin Agăi Jipei, manuscris realizat în anul 1717 și foarte multe dintre documentele cuprinzând vasta creația a lui Nectarie considerat chiar de greci ca „al doilea Cucuzel”.

Schitul Lacu reprezintă un important centru de afirmare a spiritualității românești, unde și-au desfășurat activitatea monahi, cântăreți, creatori și copişti al căror nume ar fi rămas poate necunoscute fără cercetarea amănunțită și avizată a bizantinologului Vasile Vasile asupra unui fond la care nu a mai avut acces direct un alt cercetător român. Investigarea acestui prețios fond, aflat în chiliile schitului, dar mai ales cel aflat în fondul bibliotecii Mănăstirii Sfântul Pavel, scoate la iveală alte valori muzicale inedite și numele altor importanți psalți români.

În vecinătatea mănăstirii Vatoped se află trei chilii românești: **Sfântul Gheorghe-Colciu**, **Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul** și **Sfântul Ipatie**, în care sunt depozitate manuscrise muzicale din secolele al XIX-lea și al XX-lea, care dovedesc preocuparea constantă a călugărilor români pentru scrierea și interpretarea melodiilor liturgice. Aici autorul a beneficiat de cunoașterea directă a unuia dintre ultimii descendenți ai puternicei școli a lui Nectarie Protopsaltul.

Bizantinologului Vasile Vasile este primul cercetător român care fișează la fața locului lucrările muzicale de cult de la așezămintele

---

¹ Vasile Vasile – *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol I, p. XIV

monahale grecești: Sfântul Pavel, Stavronikita, Simonpetra, Ivion, Dohiariu, Dionisiu, Grigoriu, Caracalu, Cutlumuș și altele, creații care vor **„necesita prezentări detaliate utile nu numai pentru a urmări evoluția muzicii de cult la românii aflați dincolo de granițele țării, ci și a vieții muzicale în genere și a creației liturgice în cea mai autentică tradiție bizantină (s. a.)”**¹.

Lucrarea *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos* poate reprezenta un interes aparte pentru istorici, aceștia descoperind aspecte inedite din viața și activitatea unor domnitori români care au sprijinit puternic, de-a lungul vremii, așezămintele monahale athonite, amintirea lor fiind păstrată în picturi murale, portretele lor „vegbind la viitorul ortodoxiei”²:

- Neagoe Basarab – Mănăstirile Dionisiu și Cutlumuș;
- Constantin Brâncoveanu – Mănăstirea Sfântul Pavel;
- Alexandru Lăpușeanu – Mănăstirile Dohiariu și Caracalu;
- Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușeanu, Vasile Lupu și Antioh Cantemir – Mănăstirea Zografu;
- Ștefan cel Mare – Mănăstirile Zografu și Vatoped;
- Mihai Viteazul – Mănăstirea Simonpetra etc.

Tezaur muzical românesc din Muntele Athos constituie un demers valoros pentru recuperarea și cunoașterea unor segmente ale spiritualității noastre, datorită abordării din perspectivă ortodoxă și națională a unei părți din patrimoniul muzical românesc, lucrarea cercetătorului Vasile Vasile reprezentând **„un instrument de strictă necesitate pentru continuarea investigării muzicii bizantine practică de români”**³.

---

¹ *Idem*, p. XVII

² *Idem*, p. XVIII

³ *Idem*, p. XXXI.